

ביזיון בית משפט על ידי אדם זר להליך

בעקבות פרשת עמנואל

מאיסאנה מוראני ועידו רוזנבלום**

מבוא

1. פרק ראשון: רקע עובדתי

2. פרק שני: רקע משפטי

- 2.1 הלכת ביזיון בית משפט על ידי זר
- 2.2 הדין באנגליה

3. פרק שלישי: האם התקיימו תנאי העילה?

3.1 הפרה של הצו, האומנם?

3.1.1 חוק לימוד חובה

3.1.2 ביזיון פלילי

3.1.3 לכל ענף רציונל משלו

3.2 ההורים כצד זר להליך

3.3 זכות טיעון מספקת

4. על התבונה

מבוא

צו המאסר בשל ביזיון בית משפט שנתן בית המשפט העליון, בשבתו כבית הדין הגבוה לצדק, כלפי הורי התלמידות ממוצא אשכנזי בפרשת עמנואל, עורר תגובות רבות ברחוב הישראלי בכלל ובציבור החרדי בפרט.¹ צו הביזיון ניתן נגד הוריהן של התלמידות ממוצא אשכנזי הלומדות בבית הספר ביישוב עמנואל אשר נמנעו מלשלוח אותן לבית הספר. הימנעות זו באה על רקע ההוראה של בית המשפט לאחד את המגמה החסידית, שלמדו בה בעיקר תלמידות ממוצא אשכנזי, עם המגמה הכללית, שלמדו בה בעיקר תלמידות ממוצא מזרחי.²

הצו כוון כלפי האבות והאמהות כאחד. האבות, לפי הוראה של מנהיגיהם הרוחניים, התייצבו בתחנת המשטרה. האמהות, מצדן, גם כן לפי ההוראה של המנהיגים הרוחניים, בחרו שלא להתייצב.³ האירוע כולו

* סטודנטית לתואר שני בפקולטה למשפטים באוניברסיטת חיפה.

** סטודנט לתואר ראשון במשפטים ולתואר שני במחלקה ליחסים בינלאומיים באוניברסיטת חיפה. ברצוננו להודות לד"ר אמנון רייכמן על ה הנחייה לאורך הדרך; לשי אוצרי ויהודה להב, סגני העורך, על עבודתם המסורה והערותיהם המועילות; וכן ולשאר חברי המערכת על העזרה והתמיכה.

1 ראו למשל: שמוליק גרוסמן ורון מדזיני "רבבות שוטרים בכוננות לעימות קצר נחוש ותכליתי" **ynet** 17.06.2010 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3906407,00.html

2 גלעד גרוסמן "בג"צ: הפרדה בביה"ס בעמנואל – עדתית טהורה" **walla** 15.06.2010 <http://news.walla.co.il/?w=/10/1686867>

3 ארי גלחר ואביעד גליקמן "האדמו"ר: רק האבות ייאסרו; בג"ץ: תגישו בקשה" **ynet** 17.06.2010 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3906539,00.html

לווה בכיסוי תקשורתי נמרץ ובהפגנות ענק של הציבור החרדי, אשר המסר העיקרי שלהן הוא: דין התורה קודם לפסיקת בג"ץ.⁴

בהארה זו בחרנו שלא להתמקד בפסק הדין עצמו ובנימוקים להחלטה לאחד את שתי המגמות בבית הספר, אלא להתמקד דווקא בצו ביזיון בית משפט שניתן נגד ההורים והביא בסופו של דבר לשליחתם לכלא. בפרק הראשון נעמוד על ההשתלשלות העובדתית והמשפטית בפרשת **עמנואל**, ככל שהיא שייכת לענייננו.

בפרק השני ננסה להבין מדוע נתן בית המשפט צו ביזיון נגד ההורים, אף שלא היו צד להליך המקורי, ומכוח מה הוא עשה כן. נפתח בסקירת התנאים של עילת הביזיון האזרחי, לפי סעיף 6 לפקודת ביזיון בית משפט (להלן: "פקודת הביזיון" או "הפקודה").⁵ לאחר מכן נייחד את הדיון להלכת ביזיון בית משפט על יד אדם זר (להלן: "ביזיון על ידי זר") כפי שהיא פותחה בפסיקה הישראלית. לבסוף נפנה את מבטנו לאנגליה, מקורם של דיני הביזיון הישראליים, במטרה לאתר את התפתחותה של הלכת הביזיון על ידי זר ולנסות ללמוד מהניסיון בממלכה המאוחדת לצורך פיתוח ההלכה בארץ.

בפרק השלישי נעבור לבחינת הצו שהוצא בפרשת **עמנואל** לגופו ונבדוק אם התקיימו התנאים המצדיקים את הוצאתו בשל ביזיון על ידי זר. תחילה נבחן מבחינה עובדתית אם אכן אותו צד זר להליך הפר את הצו או מנע מצד להליך לקיימו, ונתמקד בהבחנה בין הפרה של לשון הצו לבין הפרה של רוחו. אחר כך נבדוק אם ההורים אכן נחשבים לצד זר להליך כהגדרתו של מושג זה בהלכה הפסוקה כפי שהיא כיום. לבסוף נדון בשאלה אם קוימה במידה מספקת וממצה הדרישה לתת לממרה זכות להשמיע את טענותיו ואם לא היה ראוי לנקוט דרך אחרת שתבטיח זכות טיעון רחבה יותר להורים.

לסיום, ננקוט עמדה נורמטיבית בשאלה אם היה ראוי שבית המשפט בשבתו כבית המשפט הגבוה לצדק יבכר להשתמש בהלכת ביזיון על ידי זר במקום להשתמש בכלים אחרים העומדים לרשותו, ביחוד כשמדובר בהלכה מהמשפט הפרטי המוחלת על המשפט הציבורי בלא ההתאמות שהחלה כאמור מחייבת. לבסוף, נביע את עמדתנו בעניין תבונתו של סעד זה מבחינת התנאים והמועד שבהם הוא ניתן.

1. פרק ראשון: רקע עובדתי

ענייננו בבית הספר "בית יעקב" לחינוך תורני של בנות ביישוב עמנואל. מדובר במוסד חינוך "מוכר שאינו רשמי"⁶ המופעל על ידי מרכז החינוך העצמאי⁷ ונתון לפיקוחו של משרד החינוך.⁸

⁴ יואב זיתון ורוני מדזיני " 110 אלף חרדים הפגינו בבני ברק וי-ם נגד בג"ץ" **ynet** 17.06.2010 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3906723,00.html

⁵ פקודת ביזיון בית משפט, חא"י א 332.

⁶ "[...] קיימים בתי-ספר מוכרים שאינם רשמיים. בתי-ספר אלה אינם בבעלות המדינה, אולם המדינה מכירה בהם וממנת אותם בשיעור של 75%. כתנאי להכרה במוסדות הללו ולתקצובם, השר רשאי להתנות תנאים באשר ללימוד תוכנית-היסוד בהם, ולפקח עליהם. תקנות חינוך ממלכתי (מוסדות מוכרים), התשי"ד-1953, מטילות חובה על בתי-ספר מוכרים ללמד 75% מכלל השעות של תוכנית-היסוד הנהוגה בחינוך הרשמי". תמי הראל בן שחר "אוטונומיה חינוכית, תוכנית הליבה ומימון ציבורי של החינוך: על חוק מוסדות חינוך תרבותיים ייחודיים, התשס"ח-2008" **משפט וממשל** יב 281, 298 (2009); בפועל, מימון בשיעור 75% מהצרכים של בית ספר רגיל מכסה מעל ל- 100% מהצרכים של בית ספר מוכר שאינו רשמי וזאת מאחר והצרכים שלו נמוכים יותר ראו: מירב ארלוזורוב "הגידול הסרטני של מערכת החינוך" **The Marker** 04.07.2012 www.themarker.com/career/11747372

⁷ רשת החינוך החרדית הגדולה ביותר והמזוהה עם חסידות סלונים.

⁸ תמי הראל בן שחר, לעיל הערה 6, בעמ' 299, ה"ש 71.

בסוף שנת הלימודים התשס"ז (דהיינו בקיץ שנת 2007), הוחלט לבצע כמה שינויים מבניים ותוכניים בבית הספר. בית הספר חולק על ידי מחיצות לשני חלקים נפרדים ולכל חלק יוחדה אף כניסה נפרדת. כן הוקמה מגמה חדשה, המגמה החסידית, שרוב התלמידות בה היו ממוצא אשכנזי והיא נוספה על המגמה הכללית, שכללה בעיקר תלמידות ממוצא מזרחי. לכל מגמה יוחד חלק משני החלקים של בית הספר והן נבדלו זו מזו בכיתות הלימוד, בשעות הלימוד וההפסקות ואף בתלבושת האחידה.⁹

הורי התלמידות ממוצא מזרחי ראו במעשים אלה אפליה עדתית אסורה, ופנו שוב ושוב למשרד החינוך בדרישה שיביא אפליה זו אל קצה. אך משלא זכו לטיפול משביע רצון הגישו ב-4 בפברואר 2008 עתירה לבג"ץ נגד משרד החינוך האמור לפקח על בית הספר, נגד מרכז החינוך העצמאי, הזרם החרדי שבית הספר משתייך לו, ונגד המועצה המקומית עמנואל, אשר בית הספר נמצא בתחומיה.¹⁰

בעתירתם ביקשו העותרים שמשרד החינוך יבצע את תפקידו ויפקח ביעילות על בית הספר באמצעות התניית תקצוב מוסדות החינוך של מרכז החינוך העצמאי, לפי סעיף 3א לחוק יסודות התקציב, בקיום "הוראות החוק בדבר איסור הפליה".¹¹ ממרכז החינוך העצמאי ביקשו הורי התלמידות ממוצא מזרחי לבטל את ההפרדה ולהחזיר את המצב לקדמותו.¹²

מנגד, הגן מרכז החינוך העצמאי על הקמת המגמה החסידית בטענה שהצורך להקימה נובע מסגנון החיים הנבדל של הבנות, שיש לו משמעויות הלכתיות המצדיקות הפרדה זו.¹³

ב-6 באוגוסט 2009 ניתן פסק הדין. בפסק הדין קיבל בית המשפט את טענות העותרים והורה למרכז החינוך העצמאי "להסיר כל סממן, פורמאלי ומהותי כאחד, של תופעת האפליה אשר רווחה בבית הספר".¹⁴ כמו כן הורה למשרד החינוך לוודא שתבוטל ההפרדה גם במחיר "שלילת רישיונו של בית הספר ועצירת תקצובו".¹⁵

פסק הדין עורר זעם בקרב הקהילה החרדית בכלל ובעמנואל בפרט ומנהיגים דתיים התבטאו נגד ההחלטה והצהירו שהיא מנוגדת להלכה.¹⁶ חרף זאת, מרכז החינוך העצמאי הצהיר שהוא אמנם פועל למילוי הוראות פסק הדין ולא יאחוד שתי המגמות, טענה שנדחתה על ידי בית המשפט מבחינה עובדתית בשלב זה.¹⁷ בתגובה על השתלשלות אירועים זו הוציאו הורי התלמידות ממוצא אשכנזי (להלן: "ההורים") את בנותיהן מבית הספר ושלחו אותן לבית ספר "פיכטי" שהוקם ביישוב ולימדו בו אותן המורות שלימדו בבית הספר המקורי.¹⁸

⁹ בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך, פס' 2 לפסק דינו של השופט לוי (פורסם בנבו, 06.08.2009) (להלן: "פסק הדין").

¹⁰ בפס' 46-64 לעתירה למתן צו על תנאי וצו ביניים בבג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך (מיום 03.02.2008) (להלן: "העתירה").

¹¹ שם, בסי' 1-2. לא ברור לאיזו הוראת חוק העותרים מתכוונים במשפט זה. ישנן שתי הוראות חוק אפשריות: הוראות חוק איסור הפליה במוצרים, בשירותים ובכניסה למקומות בידור ולמקומות ציבוריים, התשס"א-2000. התלמיד, התשס"א-2000.

¹² העתירה, לעיל הערה 10, בפס' 3-5.

¹³ פסק הדין, לעיל הערה 9, בפס' 6 לפסק דינו של השופט מלצר.

¹⁴ שם.

¹⁵ שם, בפס' 29 לפסק הדין.

¹⁶ יאיר אטינגר "האדמו"ר מסלונים: לא נתפטר – גם אם יעמידו אותנו מול כיתת יורים" **הארץ Online** 23.06.2010 www.haaretz.co.il/hasite/pages/1175794.html.

¹⁷ בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך, פס' 8 ו-22 לפסק הדין (פורסם בנבו, 17.05.2010) (להלן: "החלטת הביזיון הראשונה").

¹⁸ שם, בפס' 6.

משרד החינוך מצדו נקט כמה הליכים לקיום פסק הדין. תחילה שלח מכתבי התראה לבית הספר על חובתו לקיים את פסק הדין ולהסיר את ההפרדה. משנוכח משרד החינוך שהוקם בית ספר "פיכטי" ובית הספר המקורי נותר שומם למחצה, הוא נתן צו לסגירת בית הספר הפיכטי והחל בהליכים, מכוח חוק לימוד חובה, נגד ההורים.¹⁹

נוכח מצב זה הגישו העותרים בקשה לביזיון בית משפט (להלן: "בקשת הביזיון") נגד המשיבים.²⁰ ההורים הגישו בקשה להצטרף כצד לעניין כדי להציג את עמדתם בבית המשפט.²¹ בית המשפט ביקש מהצדדים שיגישו את תגובתם על בקשת הביזיון אך דחה את בקשת ההורים להצטרף להליך ואף הזהיר אותם לבל יסכלו את ביצוע פסק הדין, פן יוטלו עליהם סנקציות בשל ביזיון על ידי זר ובשל הפרת חוק לימוד חובה.²² ב-17 במאי 2010 קבע בית המשפט בהחלטתו בעניין בקשת הביזיון שפסק הדין שניתן טרם יושם ונתן הזדמנות אחרונה למשיבים לקיימו במלואו, ובפרט לפעול לאלתר לאיחוד המגמות.²³ בשלב זה צירף בית המשפט את ההורים והמורות להליך מכוח הלכת **מוניות הדר לוד**,²⁴ וחייב את ההורים לחתום על התחייבות לשלוח את בנותיהם לבית הספר, שאם לא כן הם יישאו בקנס בסך 200 ₪ ליום לכל הורה עד שיחדלו מן ההפרה. כן התרה בהם בית המשפט שאם לא תיפסק ההפרה, הוא לא יהסס לתת צווי מאסר נגדם מכוח סעיף 6 לפקודת ביזיון בית משפט.²⁵

כעבור חודש ימים הודיע מרכז החינוך העצמאי שסוכלו ניסיונותיו לקיים את פסק הדין בשל התנהגותם של ההורים. לפיכך פטר בית המשפט את מרכז החינוך העצמאי מהסנקציות שהוטלו עליו מכוח ביזיון בית המשפט והחריף את הסנקציות כלפי ההורים בקבעו שאם למחרת היום הם לא ישלחו את בנותיהם לבית הספר, הם יישלחו למאסר של שבועיים או עד לקבלת התחייבותם הכתובה לשלוח את הבנות לבית הספר.²⁶

החלטת בית המשפט עוררה הדים זועמים בקרב הציבור החרדי אשר בתגובה ארגן הפגנות ענק. הרבנים המשפיעים בזרם הליטאי הורו, באמצעות פסקי הלכה, לאבות שלא לשנות את עמדתם באשר לשליחת הבנות לבית הספר. כמו כן נקראו האבות להתייצב במשטרה לשם קיום צו המאסר, ואילו האמהות, מנגד, נקראו שלא לציית לצו המאסר ושלא להגיע לתחנת המשטרה.²⁷ עקב המצב שנוצר התערב היועץ המשפטי, בשם האינטרס הציבורי, וביקש מבית המשפט לפטור את האמהות מציות לצו. בית המשפט ביטל את הצווים שניתנו כלפי חלק האמהות ועיכב את הביצוע של הצו כלפי השאר, עד שלבסוף פטר את כולן כליל.²⁸ לאחר התערבות הרב עובדיה יוסף בשם הזרם הספרדי והאדמו"ר מסלונים בשם הזרם האשכנזי, הושגה ב-27 ביוני 2010 פריצת דרך בין הצדדים והוחלט ששלושת הימים האחרונים של שנת הלימודים יוקדשו

19 שם.

20 בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך (פורסם בנבו, 06.12.2010) (בקשת הביזיון הראשונה).

21 בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך, פס' 2 להחלטה (פורסם בנבו, 19.01.2010) (החלטה בבקשת ההורים).

22 שם, בפס' 2 להחלטה.

23 החלטת הביזיון הראשונה, לעיל הערה 17, בפס' 22 לפסק הדין.

24 ע"א 371/78 מוניות הדר לוד בע"מ נ' ביטון, פ"ד (4) 232 (1980) (להלן: "פרשת מוניות הדר לוד").

25 החלטת הביזיון הראשונה, לעיל הערה 17, בפס' 22 לפסק הדין; פקודת ביזיון בית משפט.

26 בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך, בפס' 4 (פורסם בנבו, 15.06.2010) (להלן: "החלטה בביזיון צד זר").

27 גלהר וגליקמן, לעיל הערה 3; יוסי זילברמן "האדמו"ר מסלונים לחסידינו: לא נתפשר גם אל מול כיתת יורים" mako

www.mako.co.il/news-law/legal/Article-3311f40e4e46921004.htm 22.06.2010

28 בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך (פורסם בנבו, 17.06.2010) (החלטה לתת פטור לאמהות); בג"ץ

1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך (פורסם בנבו, 20.06.2010) (בקשות שונות של ההורים); בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך (פורסם בנבו, 22.06.2010) (דיון בבקשות השונות).

לקירוב הלבבות בין הצדדים בבית הספר באמצעות עריכת ימי עיון משותפים לבנות ממוצא אשכנזי ולבנות ממוצא מזרחי בהשתתפות רבנים מכל העדות.²⁹ פשרה זו קיבלה תוקף של פסק דין ובית המשפט שחרר את האבות ממאסר וביטל את הליכי הביזיון נגדם מתוך כוונה לאפשר לצדדים להגיע לפשרה רחבה יותר לקראת שנת הלימודים החדשה.³⁰

בטרם החלה שנת הלימודים התשע"א אישר משרד החינוך הקמת "בית ספר פטור" ביישוב,³¹ לצד בית הספר הוותיק, שישתת את הקהילה החרדית החסידית, תוך הדגשה שגם בבית ספר זה לא תותר אפליה עדתית.³² בדין המשך שנערך בנושא בבית המשפט העליון הביעו העותרים את פליאתם על הפתרון שבחר משרד החינוך, ביחוד בהיעדר טעם שיצדיק הקמת בית ספר חדש שישתת מספר מועט של תלמידות ממוצא אשכנזי, 91 במספר. עם זאת, הם הודיעו שאינם רואים את עצמם צד לעניין. לאור זאת הודיע בית המשפט, בהחלטה מ-14 בספטמבר 2010, שלעת עתה תם ונשלם עיסוקו בפרשה והורה על סגירת התיק.³³

2. פרק שני: רקע משפטי

דיני ביזיון בית משפט נקלטו במשפט הישראלי דרך פקודת ביזיון בית משפט. פקודה מנדטורית זו עודנה בתוקף אם כי תוקנה שוב ושוב והוראות רבות הוצאו מגדרה והועברו לחוקים אחרים.³⁴ פקודה זו כוללת כיום שני עניינים מרכזיים המהווים ביזיון בית משפט: עד סרב³⁵ וביזיון אזרחי.³⁶ הסעיף החשוב לעניינו, הדין בביזיון אזרחי, הוא סעיף 6 שכותרתו "סירוב לציית לצווי בית המשפט" והוא מורה לנו כדלקמן:

(1) בית המשפט העליון, בית משפט מיוחד שנתכונן עפ"י סעיף 55 של דבר המלך במועצתו על ארץ ישראל, 1922, בית המשפט המחוזי ובית משפט השלום, תהא להם הסמכות לכוף אדם בקנס או במאסר לציית לכל צו שניתן על ידם והמצווה לעשות איזה מעשה או האוסר לעשות כל מעשה.

29 בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך (פורסם בנבו, 27.06.2010) (הפשרה).
30 שם.

31 "מוסד פטור" כפי שמגדירה אותו תמי הראל בן שחר, לעיל הערה 6, בעמ' 298: "קיים מסלול שלישי של חינוך – מוסדות ה'פטור' – המיועד לילדים אשר קיבלו פטור מחובת הלימוד לפי סעיף 5 לחוק לימוד-חובה. מוסדות ה'פטור' מחויבים ברישוי על-פי חוק הפיקוח על בתי-ספר. מתן הרישיון מותנה בקיומם של תנאים פיזיים נאותים וכן בקיומה של תוכנית לימודים נאותה והכשרת מורים מתאימה. חוק הפיקוח אף מסמיך את השר לתת הוראות שיבטיחו כי החינוך יושתת על העקרונות המפורטים בסעיף 2 לחוק החינוך הממלכתי. לפיכך מוסדות ה'פטור' חייבים בלימוד 55% מתוכנית-היסוד, ומתקצבים בשיעור דומה" (ההדגשות במקור).

32 בג"ץ 1067/08 עמותת "נוער כהלכה" נ' משרד החינוך (פורסם בנבו, 14.09.2010) (להלן: "אישור הקמת בית ספר פטור").
33 שם, בפס' 20.

34 ההסדרים הועברו בעיקר לחוק העונשין, התשל"ז-1977 ולחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984. הסדרים אלה כוללים כמה עבירות כגון סירוב להעיד (ס' 241 לחוק העונשין), שיבוש מהלכי משפט (ס' 244 לחוק העונשין), השפעה בלתי הוגנת על הליך שיפוטי (ס' 250 לחוק העונשין), ס' 70 לחוק בתי המשפט), הפרעה לבית משפט (ס' 72 חוק בתי המשפט). כמו כן ס' 287(א) לחוק העונשין קובע כי "המפר הוראה שניתנה כשורה מאת בית משפט או מאת פקיד או אדם הפועל בתפקיד רשמי ומוסמך לאותו עניין, דינו – מאסר שנתיים". סעיף זה הוא המקבילה הפלילית לס' 6 לפקודת הביזיון ולכן בהארה זו נתכוון לסעיף זה כאשר נשתמש בביטוי "ביזיון פלילי".

35 ס' 5 לפקודת ביזיון בית משפט.

36 ס' 6 לפקודת ביזיון בית משפט. חלוקה חשובה בדיני הביזיון היא החלוקה בין ביזיון אזרחי לבין ביזיון פלילי. פרופ' הרנון הסביר הבחנה זו: "הליכי הביזיון הם פליליים (או 'מיוחדים' special) כאשר ייעודם לשקוד על מעמדו וכבודו של בית המשפט ולהעניש על אי-ציות להוראותיו, והציבור הוא 'הצד המעוניין' בהליכים אלה. הליכי הביזיון הם אזרחיים (או 'רגילים' ordinary, או כשם האחר: 'ביזיון שבפרוצדורה') אם מטרתם לאכוף זכויות פרטיות, להבטיח את המילוי אחר הוראות בתי המשפט, כשהפרט הנפגע הוא 'הצד המעוניין'". אליהו הרנון ביזיון בית משפט – על ידי אי-ציות, עמ' 28. על חשיבות ההבחנה בין שני סוגי הביזיון ראו שם, בעמ' 101.

(2) לא יינתן צו המטיל קנס או מאסר אלא אם כן הוזמן הממרה להופיע

ונענה להזמנה, או כשלא בא בעצמו, הובא לפני בית המשפט בצו תפיסה

כדי להראות טעם מדוע לא יינתן נגדו צו כזה.

הסעיף מקנה אפוא לבתי המשפט סמכות לתת צווי ביזיון כדי לכוף אדם, לאחר שנשמע טיעונו, לצית לצו שיפוטי (בין לצו עשה בין לצו אל תעשה), על ידי הטלת קנס או מאסר. כלומר שלושה תנאים צריכים להתקיים כדי שבית המשפט יוציא צווי ביזיון:

1. **צו עשה או אל תעשה שהופר על ידי אדם:** זוהי שאלה עובדתית: האם אותו אדם הפר את הצו? שתי

תת-שאלות נגזרות משאלה זו ונדון בהן בהמשך. הראשונה עניינה משמעות ההפרה של הצו: האם הכוונה היא להפרה של לשון הצו? של רוחו? או של שניהם יחדיו?³⁷ השאלה השנייה קשורה לתחולת הסעיף: מיהו אותו אדם אשר יכול להיחשב לממרה צו בית משפט ושאפשר לתת נגדו את צו הביזיון ואילו תנאים צריכים להתקיים כדי לעשות זאת?³⁸

2. **צו הביזיון ניתן על ידי בית משפט מוסמך:** לענין הסמכות אין חולק, לאור מילותיו של הסעיף, שיש

לבית המשפט העליון סמכות לתת צווי ביזיון. שאלה אחרת היא באילו תנאים ראוי להשתמש בסמכות זו ולתת צווי ביזיון נגד אדם פרטי בהליך בעל אופי ציבורי. בשאלה זו נדון לקראת סופה של הארה זן.³⁹

3. **ניתנה לממרה הזדמנות להשמיע את דבריו:** השאלה האחרונה שנדון בה היא אם ניתנה להורים

הזדמנות להשמיע את דבריהם, כפי שהסעיף דורש, לפני שחייבו אותם בביזיון, ואם יש הצדקה לפרש חובה זו בהרחבה ולהטיל חובות מסוימות על בית המשפט.⁴⁰

2.1 הלכת ביזיון בית משפט על ידי זר

ההלכה בעניין ביזיון בית משפט על ידי זר נדונה לעומקה בפעם הראשונה, ולמיטב ידיעתנו גם בפעם האחרונה, בפרשת **מוניות הדר לוד**.⁴¹

פסק הדין דן בסכסוך בין חברת מוניות הדר לוד לבין חברת מוניות מתחרה באשר לזכות להובלת נוסעים משדה התעופה בן-גוריון. בדיון בבית המשפט המחוזי בתל-אביב ניתן צו מניעה האוסר "על המשיבות (חברת מוניות הדר לוד), חבריהן, נהגיהן – לרבות הנהגים השכירים וכל הפועלים בשמם ומכוחם, להסיע נוסעים משדה התעופה בן-גוריון (לוד) למקום ו/או מקומות כל שהם בתחומי מדינת ישראל למעט הסעת נוסעים בנסיעות שירות משדה התעופה לירושלים..."⁴²

בשל הפרת צו זה הוגשה תביעה מכוח ביזיון בית משפט נגד המשיבות, שצורפו כמשיבות פורמליות, ונגד אמיל ביטון שהוא הנהג של המשיבות שנטען נגדו שהפר את הוראות הצו. בית המשפט המחוזי קבע שאכן ידע ביטון על קיומו של הצו, על תוכנו ועל כך שמוטלת עליו חובה לנהוג לפיו גם אם איננו בעל דין. עם זאת,

37 פרק 3.1 לחיבור זה.

38 פרק 2.1 לחיבור זה.

39 פרקים 3.1.3, 4 לחיבור זה.

40 פרק 3.3 לחיבור זה.

41 פרשת **מוניות הדר לוד**, לעיל הערה 24; שאלה זו נדונה לפני כן גם בבית המשפט המחוזי בתיק ת"א (מחוזי ת"א) 286/50 המועצה המקומית נס ציונה נ' זלצמן, פ"מ ב 466, 469 (1950); וגם בבית הדין הארצי לעבודה דב"ע (ארצל) לא-4-4 ועד פועלי החברה לכבלים ולחוטי חשמל בישראל - החברה לכבלים ולחוטי חשמל בישראל בע"מ, פד"ע ד 122 (1972).

42 פרשת **מוניות הדר לוד**, לעיל הערה 24, בפס' 1.

בית המשפט המחוזי דחה את התביעה בטענה שהצו אינו מכוון כלפי ביטון אלא כלפי המשיבות והוא נועד למנוע מהחברות להפר את הצו באמצעות הנהגים שלהן ולטעון שאינה אחראית להפרה. ערעור על החלטה זו הגיע לבית המשפט העליון.⁴³

בבית המשפט העליון דן השופט ברק, כתוארו אז, בשאלה אם ניתן מכוח סעיף 6 לפקודת הביזיון,⁴⁴ לתת צו ביזיון נגד אדם, שהצו המופר אינו מכוון כלפיו, אך מנע במעשיו, בידועין, מבעל הדין החייב בצו לקיים אותו.⁴⁵

השופט ברק הסביר שאמנם סעיף 6 לפקודת הביזיון חל בדרך כלל על צד לצו שאינו מציית לו אך אין מניעה להחילו גם על זר שמונע מצד לצו המקורי לציית לו. השופט ברק לא מצא מניעה כזו לא בנוסחו של הסעיף, וגם לא ברציונל שלו, שהוא לשמור על האינטרסים של הצד הזוכה, על האינטרס הציבורי בכיבוד פסקי דין ועל מעמד הרשות השופטת.⁴⁶ השופט ברק הדגיש עם זאת שכוח האכיפה של צווים שיפוטיים צריך להיות מופעל, בראש ובראשונה, כלפי הצד לצו שהפר אותו, בין בעצמו ובין באמצעות זר, מפני שלרוב יש בידי הצד לצו הכלים למנוע מאותו הזר להביא להפרת הצו וחובה עליו להשתמש בהם ואין הוא יוצא ידי חובה רק על ידי הבאת הצו לידיעת אותו זר.⁴⁷

הקביעה מיהו אותו זר שצריך לכבד את הצו תיעשה בכל מקרה לגופו ועל פי הפרשנות הראויה של הצו הספציפי. בהקשר זה מנה השופט ברק רשימה, לא סגורה, של קטגוריות מקרים שבהם אדם ייחשב לזר שדיני הביזיון חלים עליו, והחשובה לעניינו היא זר המסייע לצד החייב להפר את הצו אף שהוא ידע על קיומו, על תוכנו והיה מודע לכך שהוא מפר אותו.⁴⁸

ניתן להיווכח שבית המשפט דן בסוג מתוחם מאוד של ביזיון על ידי זר: מזדבר בזר שגרם בידועין לכך שהחייב בציות לצו המקורי לא יוכל לציית לו. מקריאת פסק הדין עולה ההרגשה שבית המשפט ראה לנגד עיניו מצב מיוחד מאוד של הפרה על ידי זר: מקרה שבו אותו זר גורם לכך שהצד החייב בציות לצו המקורי לא יוכל לציית לו, כאשר הזר פועל בשמו או למענו של הצד החייב. תמיכה בגישה זו ניתן למצוא בהנחתו של בית המשפט כי לרוב יש לצד החייב הכלים לחייב את הזר לפעול לפי הצו וכן בדוגמאות של "זרים" אפשריים שהשופט ברק מונה: עובדים, אורגנים בחברה ומסייעים. ודוק, במקרה שנדון בבית המשפט היה מדובר בנהג של המשיבות, אשר היה כפוף להן ואף פעל בשמן או למענן.

אמנם באותו מקרה ספציפי בחר השופט ברק להשתמש בהליכי הביזיון האזרחי, דהיינו סעיף 6 לפקודת הביזיון, הוא לא שלל פנייה לביזיון הפלילי במקרים אלה, וציין שבחירת הנתוב המתאים תהיה לפי הנסיבות של כל מקרה ומקרה.⁴⁹

כפי שתואר לעיל, העניין נדון פעם אחת בלבד בבית המשפט העליון ולכן נראה שההלכה בארץ עודנה בחיתוליה וכי היא לא פותחה מספיק כדי שיהיה אפשר להחילה כעניין מובן מאליו על מקרים של ביזיון על ידי

43 שם, בפס' 2.

44 לעניינו חשוב ס' 16(1) לפקודת ביזיון בית משפט.

45 פרשת מוניות הדר לוד, לעיל הערה 24, בפס' 4.

46 פרשת מוניות הדר לוד, לעיל הערה 24, בפס' 8-9.

47 שם.

48 שם, בפס' 10.

49 השופט ברק הסביר שהבחירה בין שני הנתובים תנבע בין השאר מאופייה של ההפרה: כאשר מדובר בהפרה נמשכת או שיש חשש שהיא תחזור ותישנה, יש לפנות אל הביזיון האזרחי. ביזיון זה צופה פני עתיד הוא. לעומת זאת כאשר מדובר בהפרה שתמה ונשלמה, הנתוב הנכון הוא הביזיון הפלילי. ביזיון זה לפי ההגדרה הוא ביזיון עונשי שבא להעניש על עצם ההפרה ואין מטרתו להבטיח את קיומו של הצו. ראו שם, בפס' 7.

זר, כפי שלטענתנו נעשה בפרשת עמנואל. לצורך פיתוח ההלכה היה ראוי לפנות אל אנגליה, מקורם של דיני הביזיון הישראליים ומקורה של הלכת הביזיון על ידי זר, כדי לעמוד על ההתפתחויות האחרונות בדיני הביזיון שם ולבדוק כיוונים אפשריים לפיתוח ההלכה בארץ. בלשונו של השופט ויתקון "צריך לראות את העניין ראות היסטורית ולדרוש את המושג ביזיון בית משפט לפי פירושו ותולדותיו במשפט האנגלי, משם נתקבל ונקלט במשפט הארץ ישראלי".⁵⁰

2.2 הדין באנגליה

סוגיית ביזיון בית משפט על ידי זר נדונה כמה פעמים בבתי המשפט האנגליים וההלכה עברה פיתוחים אחדים. פסק הדין פורץ הדרך בסוגיה זו היה פסק דין בפרשת *Lord Wellesley* שבו נדונה השאלה אם אפשר להאשים בביזיון בית המשפט את מנהל עסקיו וסוכנו של הצד שהוצא נגדו הצו בשל הפרת הוראותיו ביודעין. בית המשפט מצא את מפר הצו אחראי לביזיון בית המשפט, אף שהצו לא היה מופנה כלפיו, מאחר שהוא ידע על קיומו של הצו.⁵¹

התפתחות נוספת בהלכה הייתה בפרשת *Seaward* שבה נקבע כי אדם חייב בביזיון בית משפט אף שהצו לא הופנה כלפיו כאשר ידע על קיומו של הצו אך בחר להתעלם ממנו ובכך לסייע בהפרתו. בית המשפט סייג וקבע שההלכה לא תחול על מקרים שבהם המפר לא לקח חלק אקטיבי בהפרת הצו אלא היה פסיבי בלבד.⁵²

כפי שנוכחנו עד כה, ההלכה האנגלית דרשה שיתקיימו שני תנאים כדי להרשיע זר בביזיון בית המשפט: ידיעה של המפר על עצם קיומו של הצו וסיוע אקטיבי בהפרתו. זה היה הדין באנגליה בתקופה שבה ניתנה הלכת **מונית הדר לוד** בארץ ואפשר לראות, בקווים כלליים, את ההתאמה בין שני הדינים. מאוחר יותר, בפרשת *Times Newspapers*, נדון צו איסור פרסום שניתן נגד שני עיתונים ואשר לא כובד על ידי עיתון מתחרה. מאחר שהעיתון המתחרה לא היה צד להליך המקורי, ולא פעל בשם צד להליך המקורי, עלתה השאלה אם אפשר לחייב צד זר בביזיון בית משפט כאשר הוא מפר את הצו השיפוטי גם אם לא עשה כן כדי לסייע לצד החייב, וייתכן שאף פעל כנגד האינטרסים של החייב.⁵³

לאחר התלבטות בחר בית הלורדים להרחיב את תחולת הלכת הביזיון על ידי זר ולהחילה גם על מקרים שבהם הזר פועל בשם אינטרסים אישיים ולא במטרה לסייע לצד החייב. בית הלורדים הגיע למסקנה שפעולה זו אמנם אינה מסכלת את הצו כפי שניתן (אותם שני עיתונים לא פרסמו את החומר האסור), אך גם אם אינה לטובת הצד החייב, היא נוגדת את רוחו של הצו ומרוקנת את הצו המשפטי מתוכן.⁵⁴ הרחבה זו של ההלכה אוזנה בדרישה נוספת על "ידיעה בדבר קיומו של הצו" כדי להרשיע זר שאינו מסייע והיא הדרישה לרכיב נפשי של "כוונה פלילית להפר את הצו". רכיב זה אינו נדרש במקרים אחרים של ביזיון בית משפט והוא נועד לצמצם את התחולה של הלכה זו למקרים נדירים.⁵⁵

⁵⁰ בג"ץ 14/51 הוועץ המשפטי לממשלה נ' רותם, פ"ד ה' 1017, פס' 4 לפסק דינו של השופט ויתקון (1951).

⁵¹ Lord Wellesley v. Earl of Mornington (1848) 50 E.R. 789, 786

⁵² Z Ltd. v. A [1982] 1 All E.R. 556

⁵³ A-G v. Times Newspapers Ltd. [1991] 2 All E.R. 398

⁵⁴ שם.

⁵⁵ משה קשת **ביזיון בית-משפט** 296 (2002). ראוי להדגיש שיש מחלוקת הן בקרב השופטים בבית הלורדים והן בקרב המלומדים האנגלים בשאלת אופיו של הליך הביזיון על ידי זר. יש הטוענים שמדובר בהליך בעל אופי פלילי ויש הטוענים שמדובר בהליך בעל אופי אזרחי. במקרה שלעיל קבע בית הלורדים כי מדובר בביזיון פלילי, ומכאן נובעת הדרישה לכוונה פלילית. על העמדות בסוגיה ראו הרנון, לעיל הערה 36, בעמ' 135-144. אגב, הרנון מצדד בעמדה ש"ביזיון הצד הינו אזרחי; ביזיון הזר – פלילי". ראו

ההלכה באנגליה, אשר היוותה השראה להלכת **מוניות הדר לוד**, התפתחה אפוא בשני כיוונים: הורחבה המשמעות של "הפרת צו" כדי שתכלול לא רק הפרה של לשון הצו אלא גם של רוחו, והורחבה תחולת ההלכה גם למקרים שבהם אותו אדם זר לא מנע מהצד החייב לציית לצו וכן לא פעל בשמו או לטובתו אלא פעל משיקוליו שלו ומתוך כוונה פלילית להפר את הצו.

בפרק הבא נטען שטעה בית המשפט העליון כשהחיל את הלכת הביזיון על ידי זר על ההורים בפרשת **עמנואל**, בלי שיבחן תחילה את פיתוחי ההלכה באנגליה במרוצת השנים, ויפתח את ההלכה בארץ כפי שיראה לנכון.

3. פרק שלישי: האם התקיימו תנאי העילה?

הצו המקורי שנתן בית המשפט כוון כלפי מרכז החינוך ומשרד החינוך: בית המשפט הורה לראשון להסיר את כל סממני האפליה, הפורמליים והמהותיים כאחד, והורה לשני לפקח על תהליך זה.⁵⁶ בית המשפט, במתן צו הביזיון כלפי צד זר ראה למעשה בהתנהגות ההורים, משלא שלחו את הבנות לבית הספר לאחר שהוסרו סממני ההפרדה, הפרה של הצו שניתן נגד בית הספר. לדעתנו, קביעה זו אינה תואמת את הלכת הביזיון על ידי זר ונתקוף אותה בשלושה מישורים.

ראשית נבדוק אם אכן הייתה הפרה של הצו המקורי. בחלק זה נראה שלשון הצו לא הופרה ונסביר למה לדעתנו הרחבת חובת הציות לצו באופן שאין להפר גם את רוחו אינה מתאימה למערכת המשפט הישראלית ואינה רצויה בה משום שלבית המשפט נתונים אמצעים אחרים להשתמש בהם להשגת אותה תוצאה.

שנית, נראה שגם אם הופר הצו, ההורים אינם צד זר להליך, כהגדרתו בפרשת **מוניות הדר לוד**, ועל כן אין להחיל את הלכת **מוניות הדר ולוד** כפשוטה על המקרה שלפנינו, כפי שבית המשפט עשה, ונדרש פיתוח מפורש של ההלכה.

טענה שלישית נובעת מהתנאי שבסעיף 6(ב) לפקודת הביזיון, ועניינה מתן זכות טיעון לצד הזר לפני מתן צו הביזיון. לדעתנו, דרישה זו היא דרישה מהותית המחייבת את בית המשפט להעניק את זכות הטיעון הטובה ביותר לצד הזר. במקרה שלפנינו משמעה היה להיעתר לבקשת ההורים להצטרף כצד להליך משביקשו זאת.

3.1 הפרה של הצו, האומנם?

לדעתנו התנהגותם של ההורים לא הפרה את הצו כפי שהפרה נתפסת כיום בהלכה. לפי ההלכה הישראלית כיום, אי-ציות לצו שיפוטי נבדק לפי תוכנו של הצו.⁵⁷ במקרה שלפנינו, הצו דרש מבית הספר להסיר את סממני ההפרדה הפורמליים (הורדת מחיצות) והמהותיים (איחוד שתי המגמות). משעשה כן בית הספר, יש לראות את צו בית המשפט, מבחינת תוכנו, כמקוים.

שם, בעמ' 136. כאמור לעיל עמדה זו לא התקבלה בפסיקה הישראלית וכיום הביזיון על ידי צד זר יכול להיות הן אזרחי הן פלילי לפי הנסיבות.

⁵⁶ פסק הדין, לעיל הערה 9.

⁵⁷ השופט ברק דורש שיתקיים בור המפר, גם בביזיון אזרחי, מצב נפשי של ידיעה בפועל על קיומו של הצו, תוכנו המדויק והפרתו. פרשת **מוניות הדר לוד**, לעיל הערה 24, בפס' 11.

לטענתנו, ההורים לא מנעו מבית הספר להסיר את סממני האפליה כדרישת הצו. עצם אי-שליחת הבנות לבית הספר אינה שונה, ברמה העובדתית ולעניין הוצאת צו הביזיון, ממעשהו של הורה שהוציא את בתו מבית הספר והעבירה למוסד חינוכי מוכר אחר,⁵⁸ לפי חוק לימוד חובה ובכפוף לתנאים הקבועים בו. הוצאת הילדות מבית הספר, כשלעצמה, אף שהיא עולה כדי התרסה, עומדת בגדר הדין. אם הגיע בית המשפט למסקנה שהוצאת התלמידות ההפגנתית מבית הספר חותרת תחת תכלית הצו, עמדו לרשותו מגוון נתיבים חלופיים שאינם מחייבים שינוי הלכת ביזיון בית המשפט על ידי זר.

3.1.1 חוק לימוד חובה

הנתיב הראשון שעומד לרשות בית המשפט הוא הסתפקות בהליכים שאפשר לנקוט כנגד ההורים מכוח חוק לימוד חובה ותקנותיו בשל הפרת חובתם לשלוח את הבנות בצורה סדירה לבית הספר או בשל העברתן, שלא בדרך מתאימה, מבית ספר אחד למשנהו.⁵⁹ נתיב זה היה מאפשר בסופו של דבר הפעלת אותן סנקציות של הטלת מאסר וקנס על ההורים.⁶⁰ אגב, סנקציות דומות היה אפשר לנקוט כלפי בית הספר מכוח סעיף 5 לחוק זכויות התלמיד המאפשר הטלת סנקציות כספיות ופליליות על מוסד חינוך המפלה בין התלמידים מטעמים עדתיים.⁶¹ בהקשר זה היה רשאי בית המשפט להורות למשרד החינוך להשתמש בסמכותו זו, אם מצא שאי השימוש בה חורג ממתחם הסבירות בנסיבות העניין.⁶²

העדפת נתיב זה מתחייבת משתי סיבות. ראשית, גם בהלכת **מוניות הדר לוד** הונח שהליכי הביזיון צריכים להיות מופנים בראש ובראשונה כלפי הצד לצו המקורי גם כאשר ההפרה מתבצעת על ידי זר. כאמור, נקודת המוצא להלכת ביזיון על ידי זר היא שישנם בדרך כלל בידי אותו צד הכלים לחייב את הזר לכבד את הצו.

במקרה שלפנינו טענה זו תקפה שבעתיים שכן המשיב הוא רשות שלטונית – משרד החינוך – ומוענקים לה בחוק כלים המאפשרים לה להתמודד עם מצבים אלה. על כן, לדעתנו, יישום נכון של ההלכה היה לבחור להורות למשרד החינוך לאכוף על ההורים את חובתם לשלוח את בנותיהם לבית הספר. סיבה נוספת להעדפת נתיב זה היא התפיסה, הקשורה להליכי הביזיון באופן כללי, של שוירות הסעדים מכוח ביזיון בית משפט. אם יש הליכים אחרים שיביאו לאכיפת הצו השיפוטי, יש לפנות אליהם ולמצותם לפני הפנייה להליכי הביזיון.⁶³

3.1.2 ביזיון פלילי

אפשרות נוספת שעמדה לרשות בית המשפט היא פיתוח מפורש של ההלכה הישראלית באופן שתאפשר החלת הלכת הביזיון גם על מקרים שבהם קוימה לשון הצו אך רוקנה מתוכן רוחו. התפתחות כזו תואמת את ההלכה האנגלית שכזכור מאפשרת את חיובו של צד שלישי שפעל כנגד רוחו של הצו. אך החלת פיתוח כזה, לדעתנו,

58 כהגדרתו בס' 1 לחוק לימוד חובה, התש"ט-1949.

59 תקנות חינוך ממלכתי (העברה), התש"ט-1959.

60 ס' 3-4 לחוק לימוד חובה.

61 ס' 5 לחוק זכויות התלמיד.

62 יצחק זמיר **הסמכות המינהלית** כרך ב, 707-709 (מהדורה ראשונה, 1996).

63 התפיסה במשפט הישראלי היא שהליך הביזיון האזרחי הוא כלי משלים באכיפת צווי בית משפט וההליך העיקרי הוא הליך ההוצאה לפועל. לטענתנו שוירות זו של הליכי הביזיון עומדת בעינה בעניין פעולות אכיפה מכוח חיקוקים אחרים כגון חוק לימוד חובה. קשת בספרו מסכם סוגיה זו בקבעו: "סעד של ביזיון בית-משפט, בהיותו החמור שבסעדי האכיפה, הוא סעד שיורי, ולא יוטל אם קיים סעד חילופי לאכיפה", קשת, לעיל הערה 55, בעמ' 223.

אינה רצויה במקרה זה מפני שלמימוש מטרותיו עמד לרשות בית המשפט נתיב פעולה נוסף והוא הליך הביזיון הפלילי.⁶⁴

הביזיון הפלילי מעוגן בסעיף 287(א) לחוק העונשין לפיו:

287. (א) המפר הוראה שניתנה כשורה מאת בית-משפט או מאת פקיד או אדם הפועל בתפקיד רשמי ומוסמך לאותו ענין, דינו - מאסר שנתיים.

על איזה ביזיון מדובר?

מבחינה עובדתית הביזיון הפלילי דורש התקיימות שני תנאים. ראשית, קיומו של צו שניתן כשורה על ידי בית משפט ושנית הפרה של צו זה. שני רכיבים אלה דומים לתנאים המנויים בס' 6 לפקודת הביזיון והנדרשים להתקיימות הביזיון האזרחי ועל כן משקבע בית המשפט שמתקיימים הרכיבים לביזיון אזרחי היה יכול לפנות גם לערוץ הפלילי. השאלה לאיזה ערוץ יש לפנות נעוצה בשאלה האם מדובר בהליך אשר מטרתו לקיים את הצו ואז יש לפנות לביזיון האזרחי או שמא בהליך שמטרתו להעניש על הפרה של צו ואז ליש לפנות לביזיון הפלילי. לכאורה, נראה שדווקא הליכי הביזיון האזרחי הם ההליכים הנכונים לטפל במקרה שלפנינו. כאמור היה מדובר בהפרה נמשכת והסנקציות שננקטו כלפי ההורים היו בגין כל יום נוסף של הפרה או עד קבלת התחייבותם לציית להוראות הצו. מדובר אפוא בצו צופה עתיד שנועד לשמור על האינטרס של הצד שזכה בצו המקורי ולהביא לכך שיושם הצו ולא להעניש את ההורים על מעשיהם.⁶⁵

אולם במבט נוסף מסתבר שמבחינה מהותית לפנינו מצב מיוחד. המעשה שביצעו ההורים – אי-שליחת הבנות לבית הספר – **היה כשלעצמו חוקי**, כל עוד לא קבע משרד החינוך קביעה אחרת.⁶⁶ על כן משהנחנו שהמעשה עצמו אינו מהווה הפרת הדין, נמצא שהרחבת חובת כיבוד הצו מציות ללשונו לציות לרוחו מהווה מעבר מהתייחסות לתוצאות המעשה לרעיון ולמניעים שבבסיסו. הטלת סנקציות על מחשבות וכוונות, אשר תוצאותיהן אינן גוררות סנקציות, אינה עוד "צופה פני עתיד". כלומר הרציונל שבבסיס הביזיון במקרה הנ"ל אינו להביא לציות לצו כלשונו, אלא להעניש את ההורים על שרוקנו מתוכן את הצו ופגעו בכבוד בית המשפט. לדעתנו, ענישה על כוונות אינה במקומה.⁶⁷

ואכן, ההרחבה הגלומה במעבר מהפרת לשון הצו להפרת רוח הצו נשענת על כך שפעולת ההורים הייתה קולקטיבית. כאמור, בית המשפט התערב בסוגיית הבנות רק משום שכל הבנות מהמוצא האשכנזי הוצאו מבית הספר והוא נותר שומם למחצה. נראה שאם רק כמה הורים יחידים היו מוציאים את בנותיהן, בית המשפט לא היה מתערב במעשיהם בטענה שפעולתם, החוקית כאמור, מהווה ביזיון בית משפט. חיזוק משמעותי לדעתנו נמצא בתוצאה הסופית של ההליך. בית המשפט, נכון למועד כתיבת שורות אלו, לא התערב בהקמת בית הספר הפרטי שאליו הועברו כל הילדות ממוצא אשכנזי.⁶⁸ כלומר גם בפתרון

⁶⁴ למען הדיוק נציין שהפנייה להליכי הביזיון הפלילי אינה בשליטתו של בית המשפט, שכן היא כרוכה בהגשת כתב אישום נגד הממרים על ידי רשויות התביעה, אם כי הוא יכול לתת צו לרשויות אלה להעמיד את הממרים לדין.

⁶⁵ ראו לעיל הערה 49.

⁶⁶ לשם הדגשה נזכיר שמעשה זה היה צריך להיעשות לפי הכללים שקבע חוק לימוד חובה וכי מעשה שליחתם למוסד חינוכי לא מוכר או אי-שליחתם באופן סדיר לבית ספר מהווה הפרה של הוראות חוק חינוך חובה המאפשרת נקיטת סנקציות כלפיהם.

⁶⁷ שהרי עקרון החוקיות במשפט הפלילי מתנה את הטלת העונש בגין עבירה מסוימת בהתקיימות כל יסודותיה, והמניע למעשה, אם אין הוא חלק מהיסודות העבירה, אינו צריך להשפיע על הרשעה או על הטלת העונש כל עוד המעשה עצמו היה חוקי.

⁶⁸ אישור הקמת בית ספר פטור, לעיל הערה 32.

שבית המשפט קיבל, נשארה ההפרדה ולא קוימה רוחו של הצו. על כן ניתן לראות שהסנקציה של הביזיון נבעה בעצם ממעשה "ההתרסה" ומאי-העמידה המסתברת בדרישות חוק לימוד חובה.

לאור האמור לעיל, לדעתנו הרחבה כזו של דיני הביזיון מסנקציות על הפרת לשון הצו לסנקציות על הפרת רוחו מהווה מעבר מרציונל של שמירת האינטרס של הזוכה באכיפת הצו לרציונל של הענשת המפר, דהיינו מעבר מביזיון אזרחי לביזיון פלילי. לדעתנו, אין מקום להרחיב את הלכת הביזיון האזרחי באופן שתחרוג לשטח המוסדר על ידי דיני הביזיון הפלילי.

לסיום נדגיש כי עמדתנו זו תואמת את הדין באנגליה, שהרי בפרשה שבה הורחבה ההלכה היה מדובר בהליך ביזיון פלילי כלפי צד זר. דרישה זו אוזנה בדרישה לכוונה פלילית אצל הממרה, אשר נועדה למנוע הענשה פלילית של תמי לב אשר הפרו את הצו בלא כוונה. הרחבת ההלכה של ביזיון בית משפט והחלתה גם על מי שהפר את רוח הצו, אך לא את לשונו, אינה ניתנת לאיזון באמצעות הדרישה למרכיב נפשי מאחר שמדובר בביזיון האזרחי, ועל כן תחולתה של ההרחבה אינה ניתנת לריסון ועדיף להימנע ממנה.⁶⁹

3.1.3 לכל ענף רציונל משלו

המשפט מורכב מכמה ענפים ולכל ענף רציונלים המסדירים אותו וכללים החלים עליו. כך, למשל, המשפט האזרחי בנוי על יריבות בין שני צדדים, שווים פחות או יותר בכוחם והעיקרון המנחה בפתרון סכסוכים אלה הוא עקרון הצדק המתקן שמטרתו להשיב את מצב הדברים לקדמותו. במשפט ציבורי, מנגד, אין מדובר בצדדים שווי כוחות והעקרונות המנחים בפתרון הסכסוכים הם, בין השאר, שלטון החוק, חוקיות המנהל, שמירה על זכויות האדם ומידתיות השימוש בכוח.⁷⁰

העברת הלכה, כמות שהיא, מענף לענף פותרת צורך דחוף במילוי לקונה אך לא בהכרח עושה זאת בצורה הטובה ביותר. בהעברה זו מאומץ לעתים פתרון זר לאותו ענף משפטי, ולפעמים אף סותר את הרציונלים והכללים החלים על אותו ענף. נטע זר זה יכול לעורר בלבול מושגי באותו ענף, לזעזע את ההרמוניה שבין הכללים שבו ומעל לכל למנוע פיתוח פנימי של אותו ענף.⁷¹

מקורה של הלכת הביזיון על ידי זר הוא בדין האנגלי וכפי שראינו היא פותחה בעקבות סכסוכים בעלי אופי פרטי.⁷² גם בישראל ההלכה פותחה בפרשת **מוניות הדר לוד**, סכסוך בעל אופי אזרחי-פרטי.

לעומת זאת הפרשה שלפנינו שייכת למשפט הציבורי. כפי שצינו בפרק הקודם, המדינה במקרה הנדון היא צד להליך והיא מפקחת על אכיפתו של הצו המקורי. למדינה יש הכוח הדרוש לאכוף צווים שיפוטיים והכללים הדרושים לכך ומוטלת עליה האחריות לאכוף אותם.

אנו סבורים ששוני זה הוא חשוב ביותר: כאשר בית המשפט נותן צו נגד צד פרטי, זר מפר אותו, אין לצד הפרטי, החייב לציית לצו, כלים או כוח לחייב את הזר, שאינו פועל בשמו או לטובתו, לכבד את הצו. מצב זה אינו מתקיים כאשר המדינה היא צד לעניין. הרי לה יש כוח המאפשר לה לכוף את הזר לצו שניתן. מכאן נובע שהרציונל העיקרי שבבסיס הוצאת צו ביזיון נגד זר, אינו מתקיים במשפט הציבורי. לכן, לדעתנו, אין

⁶⁹ "אין להוכיח מצב נפשי מיוחד לצורך חיוב לפי פקודת ביזיון בית-משפט [...] אפילו נעשו האקטים המפרים נשוא ההליך, בתום לב ומתוך אמונה כנה שמעשים אלה אינם ממרים את הצו, אין טעם שלא לכפות על הממרה את ביצועו של צו המניעה בעתיד, לאחר שהובהר לו במסגרת אותו הליך, כי מעשיו אינם עולים בקנה אחד עם צו המניעה", ע"פ 2351/95 "מובי" **בירנבאום בע"מ נ' שמעוני**, פ"ד נא(1) 661, 668 (1997).

⁷⁰ אהרן ברק, **פרשנות במשפט** כרך שלישי – פרשנות חוקתית 647 (1994).

⁷¹ עמדה דומה לעמדתנו ניתן למצוא בפסיקה בעניין א.ש.י.ר. אשר עסקה בתחולתן של הוראות חוק עשיית עושר ולא במשפט, התשל"ט-1979, ובקיומן של הוראות אחרות בענפי המשפט האחרים. רע"א 5768/94 **א.ש.י.ר. יבוא יצור והפצה נ' פורום אביזרים ומוצרי צריכה בע"מ**, פ"ד נב(4) 289 פסק דינו של השופט חשין ופסק דינו של השופט אנגלרד (1998).

⁷² למרות מאמצינו לא הצלחנו למצוא החלה של ההלכה על מקרים שבהם המדינה הייתה צד למקרה (ולא כתובעת).

הצדקה כלל להוציא צו כזה כאשר רשויות המדינה, שיש להן הסמכות לאכוף את הדין הספציפי, הן צד להליך. במקרה שלנו, כאמור, לרשויות המדינה, שהיו צד להליך, היו כלים בחוק לימוד חובה. חוק זה מעניק אמצעים למשרד החינוך לאכוף את הוראותיו.

טענה שניתן להעלות בהקשר זה היא שהמקרה שלפנינו אינו "מקרה ציבורי" במשמעותו הקלסית משום שהצו האופרטיבי ניתן נגד מרכז החינוך המרכזי ואילו תפקידו של משרד החינוך לפי הצו הוא לפקח בלבד. מרכז החינוך המרכזי אינו חלק מרשויות המדינה ואין הוא נהנה מהכוח ומהיכולת שלה לאכוף צווים ואין חלים עליו הרציונלים של המשפט הציבורי במלוא עוזם.

לדעתנו אין ממש בטענה זו עצם סמכות הפיקוח של משרד החינוך חולשת הישר על העניין שנדון בעתירה. למשרד מונפול על השימוש בכוח הפיקוח מפני שחוק לימוד חובה מחייב את ההורים לשלוח את ילדיהם לבית ספר מוכר, ומשלא עשו זאת, אלא שלחו אותם לבית ספר פרטי, על משרד החינוך להשתמש בכלים שנותן לו החוק כדי להביא את ההורים לקיים את חובתם.

לא עלה בידינו לאתר יישום של הלכת הביזיון על ידי זר בתיקים שנדונו בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק או בבתי הדין המנהליים. ככל הנראה, ההחלה של ביזיון על ידי זר בפרשת עמנואל היא המקרה הראשון שבו הוחלה הלכת ביזיון על ידי זר בהליכים המשתייכים למשפט הציבורי. החלה זו נעשתה בלא התחשבות בהבדלים בין שני ענפי משפט אלה וברציונלים המיוחדים כל אחד מהם והמצדיקים החלה שונה של ההלכה, אם בכלל.

3.2 ההורים כצד זר להליך

לדעתנו טעה בית המשפט בהבנה מיהו אותו צד זר להליך שאפשר לכופ אותו מכוח הלכת ביזיון על ידי זר הנוהגת.

לפי ההלכה כיום, צו הביזיון יכול להינתן נגד אדם שהצו המקורי לא הופנה כלפיו אם הוא מנע ממי שהצו המקורי הופנה כלפיו לציית לו בין שהוא פעל בשמו של אותו אדם ובין שהוא פעל לטובתו שלו.

במקרה שלפנינו, הצו המקורי לא הופנה כלפי ההורים. הם לא פעלו בשם מרכז החינוך המרכזי ואף לא לפי האינטרסים שלו כפי שאלה באו לידי ביטוי בעמדת המרכז בעניין התנהגות ההורים. עמדה אשר נתקבלה, ברמה העובדתית, על ידי בית המשפט וגררה את פטירת המרכז מהסנקציות שנקטו כלפיו מכוח הליכי הביזיון ואת החרפת הסנקציות כלפי ההורים.

לו בית המשפט היה חפץ לאפשר הטלת סנקציות גם על זר שפעל לפי אינטרסים אישיים שלו, ראוי היה שיפתח את ההלכה בהתאם.

3.3 זכות טיעון מספקת

אנו טוענים שטעה בית המשפט משדחה את בקשת ההורים להצטרף כצד להליך הביזיון. חובתו הייתה להיענות לבקשתם לאור סעיף 6(2) לפקודת הביזיון בכל הקשור לזכות הטיעון שמחויב בית המשפט לתת לממרה.⁷³

לפי הסעיף חייב בית המשפט לאפשר לממרה לשטוח את טענותיו לפני בית המשפט, לפני שייתן החלטה בעניינו. הסעיף אף מסמיך את בית המשפט להוציא נגד הממרה צו הבאה אם סירב הלה לבוא ולהשמיע את דבריו לפני בית המשפט.⁷⁴

⁷³ ס' 6(2) לפקודת הביזיון.

⁷⁴ שם.

במקרה שלפנינו, מהמסמכים של החלטות בית המשפט נראה שההורים לקחו חלק פעיל בהליכי הביזיון.⁷⁵ עם זאת, לטענתנו, בכך לא יצא בית המשפט ידי חובתו. לגישתנו, יש לפרש את ההוראה באופן המטיל על בית המשפט נטל כבד יותר ממתן זכות טיעון פורמלית והוא החובה לאפשר את מימוש זכות הטיעון של הממרה בדרך הטובה ביותר. המימוש הטוב ביותר של זכות הטיעון של ההורים, במקרה שלפנינו, היה צירופם כצד להליך ובייחוד משביקשו זאת. ועל כן בית המשפט לא היה יכול להפעיל את הוראת הסעיף ולהטיל את הסנקציה משלא נתן זכות טיעון מספיקה. לשיטתנו, צירוף ההורים להליך הופך אותם לצד שווה כוחות אשר יכול להשמיע את קולו במהלך ההליך ולהשפיע על דרך התנהלותו. צירוף בשלב מאוחר או מתן זכות דיבור בדיון בלבד מקטינים את יכולת ההורים לשלוט בהליך ולהשפיע על תוצאותיו. על כן, זכות השימוע שלהם לא מומשה בצורה האופטימאלית מה שמצדיק, לשיטתנו, הימנעות מהוצאת צו ביזיון בית משפט נגדם..

מכל מקום, בין שמדובר בהחלה נכונה ובין שמדובר בהחלה שגויה של הלכת **מוניות הדר לוד**, שאלות רבות מתעוררות בסוגיה שלפנינו כאמור, והיה על השופטים להתמודד אתן. משנמנעו מלעשות כן, הם פגעו בפיתוח ההלכה והחליטו החלטה תקדימית לא מובנת ולא מבוססת כראוי.

לסיכומו של פרק זה נצטט את השופט שניאור זלמן חשין שפסק כי " 'ביזיון בית-משפט' אינו שם של עבירה אשר אפשר להכתיר בה כל מיני פעולות ומעשים אשר ריח של ביזוי בית-משפט נודף מהם".⁷⁶

4. על התבונה

לסיכומה של הארה זו נבקש להעיר שתי הערות: הערה על תבונת הבחירה בסעד והערה על ציפיותיו של בית המשפט.

לעניין תבונת הבחירה בסעד אנו טוענים שגם לו היה אפשר להשתמש בהליכי הביזיון כלפי ההורים מהבחינה העובדתית, וגם לולא הייתה בעיה נורמטיבית בהחלת דיני הביזיון, עדיין לטעמנו לא היה חכם להשתמש בהם.

הסעד שניתן מביא להתנגשות חזיתית בין שתי מערכות נורמטיביות נבדלות: מערכת של שלטון החוק שהחברה הדמוקרטית מבוססת עליה מחד גיסא והמערכת ההלכתית שלפיה דין התורה מעל לכול. את שתי המערכות האלה לא היה אפשר ליישב במקרה שלפנינו מאחר שהחרדים החשיבו את ההפרדה בין המגמות להפרדה חיונית הנובעת מדיני התורה ואילו ציות להוראת בית המשפט משמעה בעיניהם הפרת דין תורה. עמדה זו הובעה בבירור רב בשלטים שנשאו משתתפי הפגנת הענק שקוימה לאות הזדהות עם ההורים "תורה או בג"ץ? התורה קובעת".⁷⁷

ראוי להבהיר: איננו טוענים שבית המשפט צריך להירתע מלהטיל סנקציות על מיעוטים מחשש שיביא למצב של עימות. ההפך הוא נכון. לדעתנו אין לחשוש ממיעוטים אלה ויש לעמוד על כך שהם יחויבו לכבד את עקרונות השלטון במדינה דמוקרטית. עם זאת, אנו טוענים שעל בית המשפט להבין את גבולות כוחו ולבחור את המאבקים שבהם אכן ראוי שישתכן ויגיע אל קצה הכוח. לא ברור שזה היה המקרה המתאים, ולו משום

⁷⁵ אף שלא הצלחנו להשיג את הפרוטוקולים של המשפט ולראות אם הם היו מיוצגים וטענותיהם אכן נשמעו, אנחנו מוכנים להניח שאכן כך היה.

⁷⁶ בג"ץ 307/51 לאלו נ' בית המשפט המחוזי, פ"ד ו 1062, 1068 (1952).

⁷⁷ ישראל פרידמן "בג"ץ מתח את החבל עד שנקרע" *ynet* 16.06.2010 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3906092,00.html

שככל הנראה הציבור החרדי ניצל את המאבק מול בג"ץ לצרכים פנימיים, בשעה שאת הסעד היה אפשר להשיג, כאמור, באמצעות התמקדות ברשויות המדינה הרלוונטיות.

עוד לעניין תבונת הבחירה בסעד יש לשים לב למועד שבו הוא ניתן. הסעד נכנס לתוקף ב-17 ביוני 2010, פחות משבועיים לפני תום שנת הלימודים. כזכור, לבסוף שוחררו האבות מהמאסר לאחר שהגיעו הצדדים לפשרה שלפיה יעבירו את שלושת הימים האחרונים של שנת הלימודים בקירוב הלבבות בין התלמידות ומשיכו לחפש פתרון שיניח את דעת כל הצדדים במהלך חופשת הקיץ. לאור זאת, לדעתנו טוב היה לו נמנע בית המשפט מלתת את צו המאסר נגד ההורים בתקופה זו (ותחת זאת אולי היה מכביד את הקנס הכספי) ונמנע מלהגיע למצב שבו הצו לא יקום על ידי האמהות, ביחוד כאשר התוצאה הסופית היא שהוחלפה ההפרדה בתוך בית הספר בשני בתי ספר נפרדים.

הערתנו השנייה קשורה לפסק הדין האמריקני הידוע בעניין *Brown*,⁷⁸ שעסק גם הוא באפליה בתוך בתי הספר, ואתו חתם השופט לוי את אחד מפסקי הדין בפרשה. השופט לוי הזכיר את האמצעים החרिפים שנקטו שם על ידי הממשל הפדרלי כגון ליווי צבאי של התלמידים השחורים אל תוך בית הספר כדי לאכוף את החלטתו של בית המשפט העליון על המושל, שסירב לעשות כן ולא בחל באמצעים למנוע את יישומה לרבות שימוש בכוח המשטרתי המדינתי. השופט לוי הבע תקווה שהמקרה שלפניו לא יתגלגל באופן שיחייב אותו לנקוט סעדים חריפים דומים.⁷⁹

אף שהמסר שאותו רצה בית המשפט להעביר הוא מסר של כוח, בפועל קריאתו, בדומה לקריאה של השופטים בפסק הדין בעניין *Brown*, היא בעצם קריאה לעזרה. הרי השופט לוי ידע שאין לו הכוח, במובנו המוחשי, להוציא את פסק הדין אל הפועל ולאכוף אותו, ובשל כך הוא נזקק לעזרה של הרשות המבצעת. ואכן, קריאה זו לדעתנו היא קריאת מצוקה שבית המשפט משגר לשתי הרשויות האחרות, כדי שיהיו עם "היד על הדופק" ויחלצו לעזרתו אם הפרשה תתגלגל באופן שיחשוף את מגבלות הכוח של בית המשפט.

אולם, שלא כהשתלשלות העניינים בעקבות פסק הדין בעניין *Brown*, טעה בית המשפט העליון בהבנת המפה הפוליטית ולא העריך נכונה את ההשפעה של הזרם החרדי על הכנסת ועל הממשלה וכמו כן לא הבין שאין לשתי הרשויות האחרות, לצערנו, מסורת הכבוד שרוחש הנשיא האמריקני לבית המשפט העליון במדינתו. ניתן לראות זאת בבירור מההסדר שהושג בין משרד החינוך ובין הזרם החרדי: הקמת בית ספר "פטור" חדש ביישוב שישרת 91 תלמידות, שפורמלית יהיה מנוע מלהפלות על בסיס עדתי אך למעשה יהיה רשאי להתנות את הקבלה אליו בהשתייכות לזרם דתי מסוים. בכך החליף משרד החינוך את ההפרדה בין המגמות בהפרדה בית-ספרית. ואם עסקינן בהפרה של רוח הצו כעילה לביזיון, אזי זה הוא הביזיון שראוי לפעול נגדו.

על כן לדעתנו טעה בית המשפט כשמיהר להשתמש בכוחו באמצעות הכלי החזק ביותר העומד לרשותו – ביזיון בית המשפט – אך ברגע האמת, משהוקם בית ספר "עוקף בג"ץ", לא עמד על ציות לרוח הצו שנתן.

⁷⁸ *Brown v. Board of Education of Topeka*, 347 U.S. 483 (1954).

⁷⁹ ההחלטה בביזיון צד זר, לעיל הערה 26, פס' 7.